

Арылаахтаабы обо-саада.

«Кыра саастаах обону олонхо эйгэтигэр ууууу ньымалара»

Доклады суруйда музыкальной салайааччы Васильева.А.И

Кыра саастаах о5ону олонхо эйгэтигэр уьуйуу ньымалара.

Бутун аан ийэ дойдуга омуk омуk бары туох эрэ атын , туспа суолталаах, бэлиэлээх итэ5эли тутуьабыт, итэ5эйэбит, сугуруйэбит. Биьиги, сахалар, итэ5элбит ийэ айыл5а5а сытар. Ол эбэтэр тугу барытын тыыннаа5ымсытан, иччилээн коробут. От – мас, уу, халлаан, тиэргэн, дьизэ, хамсыыр харамай бары иччилээхтэр, кинилэр кьи санатын истэр, корор, кьиэхэ комолоьор кьахтаахтар диэн эбит. Ити итэ5эйэрбитин син баччаанна диэри итэ5эйэн кэллибит. Ол эрэн билинни кэм – тыал курдук дьалхааннаах, олус тургэн тэтиминэн сайдан иьэр. Ыччат дьон, о5олор бу кэм эйгэтигэр соп тубэьэн оло5у кьтта тэннэ хардыылаан иьэллэр. Ол биир оттунэн учугэйдээх эрээри, биир оттунэн куьа5ан орутэ син баар. Ордук чуолаан а5ыйах ахсааннаах омуkтарга, биьихэ, сахаларга сайдыы - олох араас моку оруттэрин а5алыан соп.....Олох олорон истэххэ, санныгар туспут хаары быра5а эргиттэххэ, кьи санаата – оноото эдэр кэнчээри кэскилгэ тийэн иннэр. Билинни ьччат, о5о - аймах тыынар салгына, санарар саната , тугунан сай5анан, угуттанан ойдоругэр ой буолан инэрэ буолуой, толкуйдарыгар тобулан хайдах сааьыланан кьстананарый, уунэрий, итиэннэ сайдарый?

Биллэн турар аныгы кэмнэ олорор дьон быьыытынан, кэми кьтары тэннэ хардыылыыр буоллахпыт, ол эрэн норуот , омуk быьыытынан угэспитин, культурабытын, обугэ са5аттан ильдэ кэлбит сиэрбитин – туоммутун , тылбытын тэннэ оро тутан

сайыннарбыт, оро тахсыбыт ордук буолуо этэ. Омук кууьэ туохха сытарый? Итэ5элгэ, торообут торут тылыгар, фольклоругар уонна кэнэ5иски кэлэр ыччатыгар. Итэ5эл норуоту утуо быьыыга – майгыга, ойдоох- тойдоох, туохха барытыгар сэрэхтээх, торообут айыл5а5а соптоох сыьыаннаах буолууга уо.д.а. иитэрин – уорэтэрин таьынан, норуот инники кэскилигэр элбэх утуо суурээни киллэрэр, кинини быьыыыр кыахтаах. Онтон фольклору билэр кьи, бэйэтин норуотун таптыы, ытыктыы, кининэн киэн тутта улаатар.

Саха фольклорун, о.э тылынан уус – уран айымньытын саамай баай силистээх – мутуктаах, бутун Аан Ийэ дойдуга биьирэммит кылаата буолар - Олонхо. Хас биирдии саха тылынан санарар кьи олонхону истэн, корон билиэхтээх, онтон ус гыммыт биирэ олонхону сатаан толорор буолуохтаах. Дьэ, ол сыалтан, биьихэ, иитээччилэргэ улахан сорук турар – хайаан да5аны кэнчээри о5олорбутугар олонхону билэ, таптыы- сэргии улааталларыгар. Иитээччи бэйэтэ хас да араас олонхону аахпыт, уорэппит, чинчийбит буолуохтаах.

Билинни кэм о5отун олонхо эйгэтигэр чугаьатар наадатыттан, бастаан утаа олонхо куукулаларын нонуо, ус дойду паннону туьанан олонхону билиьиннэрииттэн са5алыахха соп. Итиэннэ хайаан да остуоруйалыы сюжетттан кэпсиэххэ наадалаах. О5о барахсан уйул5ата олус чараас буолар, ол иьин онтун харыстыахтаахпыт. Аны туран аьары сайдан хааламмыт билинни о5о кыра эрдэ5иттэн идеала, онорон корон утуктэр геройа ханнык эрэ нудьу – балай, туора – маара хаампыт уктэммит комикс, мультик, киинэ персонаьа буолла. Ити омук киинэлэрин, мультиктарын оннугар элбэх саха тыыннаах, ойуулуур – дьуьуннуур куустээх, баай ис хьоьонноох, дирин философиялаах бэйэ мультиктара, комикстара, хаьыаттара, сурунаалларар эбитэ буоллар. Соччонон о5ону олонхо5о кыра сааьыттан уьуйабыт, сыьыарабыт да, соччонон иникитигэр уорэтэргэ кыайыылаах буолабыт.

Улуус улуус, туолбэ туолбэ олонхолоорбут интонациялара (этиллэр ньымата) тус – туьунан, тыла – оьо, сюжетнай тутула эмиэ атын – атын, ол эрэн сурун идеята биир – хара кууьу сырдык куус кыайан . иллээх олох сир урдугэр барбаран, кьи – суоьу салгыы тэнийэригэр диэн. Биьихэ , дьааныларга , бэйэбит олонхобут , анараа, илин энэр, собурууну улуустар олонхолорунаабар арыый судургу, кылгас буолан бастаан уорэтэргэ, истэргэ, дьарыктанарга ордук курдук. Маныха бири эбэр соптоох, хайа боьуолэк,туолбэ – бары атын интонациялаахпыт ээ, дьэ ону таба туьунан, олоххо киллэрэр наадалаах.

Онтон адьас былыр, олонхобут дьиилээхтэргэ кэлэн хону – оруу сытан олонхолуур кэмигэр, биллэн турар тугу да уларыппакка, биир да тылы котуппэккэ, уоьуттан туьэрбэккэ этэрэ эбитэ буолуо, ону оттон оччотооьу кэм оьото, ыччата, кьитэ истэн, онтон ойугэр онорон (уобарастаан), бука билигин биьиги кийнэ корорбут курдук омуннаахтык, инсэлээхтик бэйэлэригэр инэринэн , улэлэрин да умнан туран ылыналлара, итиэннэ бэйэлэригэр туох эрэ сананы, сонуну ылынан ойдоро улаатара, коьустэрэ кэниирэ. Ол иьин олонхобут хас биирдии ыалга кэтэьиилээх ыалдьыт буолара, сорох сорохтар, сэниэ отто илии тутуурдаах, оттук харалаах ыытара. Кор, ити аата, олонхобут барахсан бэйэтэ да билбэтинэн – улуу философ, историк, ону таьынан фольклорист. Аны оччотооьу кэм оьото олонхону хайдах баарынан ылынара, тылын – оьун эмиэ укчу утуктэн, сирэьин – хараьын эмиэ синник утуктэрэ. Кини син балачча уьун олонхону ойугэр тутан уорэтэрэ, кэлин онтун ханан эрэ уларытан, ханан эрэ быьан, бэйэтиттэн киллэрэн олонхобут буола уунэрэ. Тобо да , ол кэмнэртэн баьаам элбэх кэм аастар,, мин саныахпар билинни да оьо уьун олонхону туруга учугэй, чол буоллаьына, итиэннэ баьалаах буоллаьына ылыныан соп. Тобо диэтэргин хас биирддии саха кьитигэр хаан кууьэ, утум кууьэ диэн баар, ол онон бэриллэ,уурулла сырыттаьа биьихэ, биьиги оьолорбутугар обугэ суду кууьэ.

Учугэй, чулуу олонхоут тыла – оё устар ууну сомоолоотор, сирэйэ – хараба (мимиката) хас олонхо геройа кэллэбин аайытын тосту уларыйан, куолаба, этэр тыла чоллоруйэн эмиэ атын буолан ийэрэ! Олонхоут –илэ артыыс, бэйэтэ тыйаатыр! Билигин, онтон набаа да бары, оннук улуу, дархан этээччи да буолбатарбыт, баардаах оолору сайыннарыах тустаахпыт, онтон атыттар син биир истэ – коро уорэнэ улааттахтарына син мэьэйдээбэт.

Мин саныхпар, бэл дьаабала саад оотугар олонхо геройдорун остуоруйа курдук кэпси – ипси сылдыяхха наадалаах. Тоо эрэ «Эриэппэ», «Теремок», «Колобок» курдук остуоруйаны оо олус тургэнник ылынар. Тоо диэтэр бу остуоруйалары оо эргиччи истэ, билэ, коро улаатар. Атыннык этгэххэ детсадка истэр, дьэтигэр эмиэ истэр, телевизорга мультик нонуо корон кэбигэстик ылынар. Хас биирдии саха ылын дьэтигэр , кинигэ долбууругар сиэдирэй ойуулаах олонхо кинигэтэ баар буолара оссо туьалаах, кэрэхсэбиллээх буолуо этэ. Тороппут тоо да олонхолоон субуруппатар кинигэни арийан утуйуох иннинэ, эбэтэр уун оробул куннэрги туьанан кинигэни арийан кыралаан оотун кытары тэннэ аахтын, кордун,туорэннин, эппиккэ дылы уорэнэр хаьан даьаны хойут буолбатах.

Уол оо кыра саьыттан хорсун –хоодуот буола, аба дойдутун, сирин –уотун коро – харайа улаатыахтаах, кэргэнин, оолорун туора тыынтан араначчылыы сылдыяхтаах, онтон кыыс кьи нарын – намчы, сэмэй майгылаах буолуохтаах, ийэ буолан удьуорун ууьатар – тэнитэр аналлаах диэн олонхо оону олох оскуолатыгар уорэтэр-такайар. Дьэ онон олонхо - бэйэтэ педагог. Кьи соор, обугэлэрбит барахсаттар бу улуу айамньыны ырааьы . кэлэри отон корон кэрэьэлээн уостан уоска туьэрэн илдьэ кэлбиттэрин!

Маны таьынан оону олонхону толорого эрэ буолбакка, сатаан истэр кыаьы, баьаны уоскэтиэххэ наада. Маныаха, биллэн турар айымньыга интэриэс, сэргээн кору(любопытство) уоскэтиэххэ наада. Оооо маннык кыаьы, корууну, баьаны уьугуннарар сыалтан

хас оёо уьуйаанын ахсын сахалыы муннуктар, балабан ис бараана, аал луук мас мобыона хайаан да баар буолуохтаах. Бэйэм улэм практикатыттан ылан кордохпунэ, оёону соччонон сахалыы тыынна уьуйдахха, кута- сурэ, ойо- санаата ыраас, чол туруктанар. Оёо, уоьээ этиллибитин курдук ийэ айылбатын тыынын, тэтимин кытары бииргэ сайдыахтаах, ону ситиьэр сыалтан биьиги дьарыктарбытыгар оруутун айылба тыаьын –ууьун, котордор, кыылар саналарын, тутталларын – хамсаналларын утуктэбит, айылба туругар киирэбит, ол аата - бары айылба оёолоро буоларбытын ойдуубут. Хас да сыл анарраа ортугэр биьиги уьуйаанна сылдыбыт оёолор, билигин олус аьабастар, сэргэхтэр. Кинилэр араас тэрэьиннэргэ оруу кохтоохтук инники кэрдиигэ сылдыаллар. Куттара – сурдэрэ улэлииргэ бэлэм, чол туруктаахтар. Аны дьэ тыйаатыр – саад буоларбыт быьыытынан олонхо эйгэтигэр театральнай элеменнэри сэргэхтик туттабыт:

- олонхо геройдарынан марионетка куукулалар
- олонхо геройдарынан тарбах куукуларала
- олонхо ус дойдутун паннота
- олонхо Аал луук маьа
- олонхо балабана
- олонхо ата о.д. а

Мань таьынан улэлиир куруьуоктарбыт бары даьаны бэйэ- бэйэни ситэрсэн, толорсон биэрэр буолан, оёо аан бастаан сыанаба, улахан эйгэьэ оруол толоро тахсарыгар бигэ тирэх, уктэл буолара саарбаба суох. Бэйэм, «Мэник- мэнигийээн» драмкуруьуокпар оёону биирдиилээн эрэ толорууга буолбакка, болоьунэн, куолаан толоруу ньыматыгар эмиэ уьуйабын, араас сонун дьарыктары ыьтабын, холобур, сахалыы музыканан олонхо дойдутун, геройдарын уруьуйдааьын, тороппуттэри кытары кылгас миниатюралары, этюдтары туруоруу, сытан эрэ харах симэн ойго ойуулаан кору о.д.а.

Инникитин олонхону уорэтиигэ сонун ньыманы туттуохпун ба5арабын:

1. О5о фантазиятын, ойугэр ойуулаабынын кэнэтэри ситиьээри олонхону борук – сорукка толорон аа5ыыны. Харана5а киьи ойуулуур – дьуьуннуур эйгэтэ кэниир. Атын туора, о5ону арылдьытар туох да суох.
2. Боло5унэн толорууну араас саастаах о5олорунан толотторуу . Манна дикция учугэйдик сайдар. Тылы сопко санаран, туттан айымньы толору ис хобоонун арийыы. Бэйэ бэйэни истиьии.
3. Айыл5а5а туонатыгар аа5ыы. О5о ис кыа5а улаатар, сурэ кууьурэр.
4. Дьарыктарга хайаан да сахалыы танаьы кэтии. Танас киьини туспа ураты тыынныыр.
5. Дьааны олонхотун уратытын таба туттуу.
6. Былыргы кэмнэ курдук дьизэнэн сылдьан олонхолообун ураты костуутун киллэри.
7. Олонхонон о5олорго, иитээччилэргэ релаксация (турук) эйгэтин киллэри.

Араас тумсуулэр, курэхтэр, семинардар ытылынахтарын аайытын, биьиги, иитээччилэр, уьуйааччылар урут баар, сана да оноьуллубут, суруллубут, айбыт – туппут фондабытытан атастасыьа, ылса – бэрсэ сылдьыхха, тар5атыьыхха бэрт буолуо этэ. Суруйар кыахтаах дьон бэйэ олонхону дьуьуйэн суруйан корого холунуох, о5олору да айарга угуйуохха, баардаахтарын, эттэригэр – хааннарыгар инэ сылдьары уьугуннарыяхха.

Уьук хоту олорор суду омук буоларбытынан киэн туттуохха, олонхону оро тутуохха.

